

Az új koronavírus hatása a Nyugat-Balkánra (2.)

The Impact of the New Coronavirus
in the Western Balkans (2)

OROSZ ANNA

KKI-elemzések

A Külügyi és Külgazdasági Intézet időszaki kiadványa

Kiadó:

Külügyi és Külgazdasági Intézet

Lektorálta:

Németh Ferenc, Baranyi Tamás Péter

Szöveggondozás:

Gorácz Anikó

Tördelés:

Lévárt Tamás

A kiadó elérhetősége:

H-1016 Budapest, Bérc utca 13-15.

Tel.: + 36 1 279-5700

E-mail: info@ifat.hu

<http://kki.hu>

Jelen elemzés és annak következtetései kizárólag a szerző magánvéleményét tükrözik és nem tekinthetők a Külügyi és Külgazdasági Intézet, a Külgazdasági és Külügyminisztérium, illetve Magyarország Kormánya álláspontjának.

© Orosz Anna, 2020.

© Külügyi és Külgazdasági Intézet, 2020.

ISSN 2416-0148

<https://doi.org/10.47683/KKIElemzesek.E-2020.95>

Összefoglalás: A koronavírus-járvány első hulláma komoly gazdasági hatásokkal járt a nyugat-balkáni régióban, mivel negatívan érintette a húzóágazatok jelentős részét. A politikai hatások azonban nem egy kaptafa szerint formálódtak: míg Szerbiában a hatalom további koncentrációjához vezetett, addig Montenegróban a kormánypártok nem tudtak politikai tőkét kovácsolni a védekezésből. Mindeközben a járvány elleni védekezés új terepet adott a nemzetközi szereplők régióbeli versenyének.

Kulcsszavak: Nyugat-Balkán, Covid-19, EU és külső szereplők

Abstract: *The first wave of the coronavirus pandemic has had serious economic impacts in the Western Balkans because it concerned most of the pulling sectors. Political affects were however manifold: while the pandemic led to further power concentration in Serbia, the governing parties in Montenegro could not produce political capital from the measures taken because of the pandemic. Meanwhile, the fight against Covid-19 opened a new field of competition for external actors in the region.*

Keywords: *Western Balkans, Covid-19, EU and external actors*

BEVEZETÉS

A [koronavírus nyugat-balkáni hatásait elemző sorozatunk](#) második részében Bosznia-Hercegovina, Montenegró és Szerbia kerül terítékre. Az anyag fókuszában az első hullám tapasztalatai állnak, amelyek háttérrel biztosítanak a járvány későbbi szakaszában hozott és várható döntések megértéséhez.

Mindegyik országban [márciusban](#) jelent meg a fertőzés, és az európai trendekkel összhangban májusra a járványgörbe ellaposodott. Montenegróban jelent meg Európában legkésőbb a betegség, és Podgorica jelentette be elsőként a betegség átmeneti visszaszorulásakor, hogy koronavírus-mentes az ország.

Miközben a járvány terjedését viszonylag sikeresen megakadályozták a vizsgált országokban, a járványügyi intézkedések, illetve a külgazdasági kapcsolatok sújtó kihívások komoly hatással voltak valamennyi ország gazdasági teljesítményére, amit csak ideig-óráig kompenzálhatnak a gazdasági mentőcsomagok. Mindeközben a belpolitikai helyzetre is hatást gyakorolt a pandémia, de annak végeredményét jelentősen befolyásolták az egyes országok belpolitikai törésvonalai és az államigazgatás struktúrája.

Az alábbi elemzés az intézkedések rövid áttekintése mellett azt a célt szolgálja, hogy megvizsgálja a járvány és az az elleni küzdelem belpolitikai, valamint gazdasági és szociális hatásait az említett országokban. Végül, de nem utolsó sorban a nemzetközi partnerek szerepvállalását veszem szemügyre.

JÁRVÁNYÜGYI INTÉZKEDÉSEK ÉS AZ EGÉSZSÉGÜGYI ELLÁTÓRENDSZER HELYZETE

A nyugat-balkáni régiót elsősorban Nyugat-Európa felől érte el a járvány, így a térség országai az európai helyzet romlásával párhuzamosan fokozatosan zárkóztak be. [Hasonlóan a többi térségbeli országhoz](#), a kormányok már a védekezés korai szakaszában szigorú intézkedéseket hoztak, hogy megakadályozható legyen a járvány gyors terjedése, ami hirtelen túlterheltséget eredményezett volna az egészségügyi ellátás számára. Ezt elsősorban az emberek közti érintkezési lehetőségek minimálisra csökkentésével igyekeztek elérni. A nemzetközi személyforgalom előtt lezárták a határokat – beleértve a régión belüli határokat is –, a hazatérő állampolgárokat vagy otthonaikban, vagy az erre a célra létrehozott táborokban helyezték karantén alá (14–28 napra). A karanténszabályok megszegése esetére pedig komoly büntetéseket helyeztek kilátásba.

A helyzetet fokozta, hogy a járvány hatására jelentős számban tértek haza munkavállalók külföldről, elsősorban Nyugat-Európából. Csak Szerbiába pár hét alatt [317 ezren](#) tértek haza. A térségben az egészségügyi ellátórendszerek jellemzően alulfinanszírozottak, a források felhasználása nem hatékony, s emiatt gyakran elavultak az eszközök is. Szerbiában és Bosznia-Hercegovinában az egészségügyi kiadások éves GDP-hez viszonyított aránya európai összehasonlításban nem annyira alacsony ([Szerbiában 8,8%](#), [Boszniában 2017-ben 9% körüli](#)), a képet azonban árnyalja az éves GDP alacsony szintje. Ráadásul ehhez jelentősen hozzájárulnak a magánforrások (Szerbiában több mint 35, Boszniában több mint 25%-kal). Montenegróban az arány még rosszabb (a GDP 6%-a körüli teljes kiadás, a magánjellegű kiadások ennek több mint 40%-át teszik ki). Nem véletlen, hogy a Balkan Barometer felmérései szerint az egészségügy azon szektorok közé tartozik, amelyeket a délkelet-európai társadalmak szerint a leginkább érint a korrupció (átlagosan kb. a társadalom egyharmada gondolja így).

Az érintett országok jogszabályai értelmében a lakosság döntő hányada biztosítva van, és ingyen jut hozzá alapellátáshoz, az egészségügyi ellátásokhoz való hozzáférésben azonban így is komoly egyenlőtlenségek tapasztalhatók (például a szegényebb rétegek, romák hátrányára). Ezen problémák orvoslására fokozatosan történnek lépések. Szerbiában a földrajzi egyenlőtlenségeket [négy klinikai központ](#) (Belgrád, Kragujevac, Niš és Újvidék) létrehozásával és modernizálásával igyekeznek elérni, amelyhez az [Európai Beruházási Bank](#) nyújt 200 millió eurós kölcsönt. [Bosznia-Hercegovina egészségügyi rendszere](#) az állami struktúra fragmentáltságát tükrözi. Míg a szerb entitás (Boszniai Szerb Köztársaság, szerbül: *Republika Srpska*, RS) területén centralizált a szektor irányítása és finanszírozása, a bosnyák–horvát föderáción belül a kantonok szintjén szervezik meg azokat. Brčko körzet szintén külön egészségügyi ellátórendszert tart fenn. Emiatt komoly különbségek mutatkoznak az országon belül is. [Montenegróban](#)

szintén komoly kihívást jelent az egészségügy fejlesztése, amelynek finanszírozását mind a mai napig nem sikerült hatékonyabbá tenni, illetve a minőségfejlesztés terén egyelőre a főbb problémák (pl. a kórházon belüli fertőzések magas száma) feltárásánál tartanak.

1. táblázat.

[Balkan Barometer felméréseinek](#) eredménye az egészségügyi rendszereket érintő korrupcióról alkotott társadalmi percepcióról

Economy	Totally disagree	Tend to disagree	Tend to agree	Totally agree	DK/refuse
Balkan Barometer 2019					
SEE	5	12	42	35	7
Bosnia and Herzegovina	1	13	51	30	5
Montenegro	6	17	43	29	5
Serbia	4	12	41	36	7
Balkan Barometer 2018					
SEE	5	13	36	38	8
Bosnia and Herzegovina	5	11	32	48	4
Montenegro	3	15	40	27	15
Serbia	4	10	35	39	12
Balkan Barometer 2017					
SEE	3	13	41	38	5
Bosnia and Herzegovina	3	8	38	47	3
Montenegro	4	16	39	26	15
Serbia	2	8	40	42	9

A kórházi ágyak száma (százezer lakosra vetítve) tekintetében Szerbia (560,9) (az [Eurostat 2018-as adatai](#) szerint) felette volt az uniós átlagnak (541,4), míg Bosznia-Hercegovina (372,8) és Montenegró (391,3) jóval alatta. Az egészségügyi rendszer problémáit tükrözi ugyanakkor, hogy Szerbiában [2019 decemberében](#) már sztrájkra készültek az egészségügyi dolgozók. Becslések szerint évente ezer a szektorban dolgozó vándorol ki Nyugat-Európába – elsősorban Németországba és a skandináv országokba – a jobb élet reményében. Hasonló a helyzet Montenegróban is, ahol a létszámfejlesztés sikere is többek között azon múlik, hogy mennyire fogja tudni megőrizni az újonnan kiképzett szakorvosokat az ország. Bosznia-Hercegovinából [csak 2016-ban 300 magasan képzett orvos távozott](#).

A jelentős fejlesztésre szoruló egészségügyi rendszerek hirtelen túlterhelését elkerülendő a nemzetközi személyforgalom korlátozásán felül az országon belül is a fizikai érintkezés minimálisra csökkentésére törekedtek. Ennek érdekében valamennyi országban fokozatosan szigorodtak a kijárási korlátozások és tilalmak.

Elsőként a 65 év felettieket érintették a korlátozások, de Bosznia-Hercegovinában a 18 év alattiak esetében is bevezettek kijárási tilalmat. A teljes lakosság számára megtiltották a szabadtéri helyek, mint például a parkok látogatását, valamint a nagyobb összejöveteleket, a vallási ceremóniákat. Az oktatási intézmények, szórakozóhelyek, éttermek is bezártak. Szerbiában végül a teljes lakosságra kiterjesztették a kijárási tilalmat, amely március végétől már a teljes hétvégére (kivételesen kutyasétáltatás, bevásárlás), illetve hétköznap 17 órától reggel 5 óráig volt érvényben. Bosznia-Hercegovinában is hasonlóan jártak el: a majdnem egész hétvégére kiterjedő kijárási tilalom mellett még a hétköznapok esti óráiban sem hagyhatták el az emberek az otthonaikat. A szerb entitás területén az utcán tartózkodók számára kesztyű és maszk viselését is előírták. Montenegróban egy-egy települést is karantén alá helyeztek: a Tuzi önkormányzat esetében megtiltották a ki- és beutazást. Az ott lakók élelmezéséről és ellátásáról a hatóságok gondoskodtak. Április közepére azonban megszüntették a település izolációját.

Az akkori szerb belügyminiszter, Nebojša Stefanović [március 24-i nyilatkozata](#) szerint a kijárási tilalom első két napján 2000 figyelmeztetést adott ki a rendőrség és 270 esetben szabott ki büntetést. Azt követően a szabálysértések száma csökkent, ugyanakkor a büntetések is szigorodtak (akár 3 év börtönt is kiszabhatott a rendőrség). Az érintett személyeket napi rendszerességgel ellenőrizték telefonon, illetve járőröztek is a rendőrök. A karanténra kötelezett személyeket akár a mobiljuk lokalizálásával is ellenőrizhették. Montenegróban nyilvánosságra hoztak egy listát a [karanténban lévők nevével](#) és alapvető adataival annak érdekében, hogy elrettentsék őket a karantén szabályok megszegésétől. Bosznia-Hercegovinában sokakat – az átlagjövedelmekhez képest magas – nagy összegű bírsággal sújtottak, ami szintén elrettentően hatott.

Az emberek érintkezésének korlátozásával párhuzamosan fejlesztették tovább a tesztelő- és ellátókapacitásokat. Szerbiában a követendő intézkedések meghozatalához kínai szakértők segítségét kérte az államfő. Az egyeztetést követően az elnök bejelentette, hogy jelentős mértékben megnövelik a tesztek számát, ami lehetővé teszi a fertőzöttek minél teljesebb feltérképezését. Másrészt három olyan nagy központot hoztak létre (Belgrádban, Nišben és Újvidéken), amelyek akár több ezer ember ellátására is alkalmasak. Az egészségügyi szektorban dolgozókat [10%-os fizetésemelésben részesítették](#). [Március 17-én bejelentették](#) azt is, hogy tilos exportálni bármilyen gyógyító terméket és eszközt. Szerbiában elkezdtek felkészülni a lehetséges [gyógymód hazai elkészítésére](#). Ennek jegyében 150 kg nyers alapanyagot rendeltek Braziliából a klorokin előállításához, illetve a vérplazma használatának lehetőségét is vizsgálni kezdték. Bosznia-Hercegovinában az ellátórendszer felkészítése is a korábban említett struktúrában zajlott. A Föderáció kormánya [21 millió BAM](#) összeget különített el az egészségügyi beszerzések számára. A Republika Srpska döntéshozói is külön közbeszerzést indítottak a védőeszközök beszerzésére. Emellett a járvány kitörése után [jelentős forrásokat \(100 millió BAM\) fordítottak](#) a szerb entitás egészségügyi intézményeinek fejlesztésére. A közbeszerzések azonban nem voltak feltétlenül sikeresek: az egyik lélegeztetőgépet importáló cég egy [málnatermesztő cég](#) volt, amely ráadásul

nem megfelelően működő kínai gépeket szerzett be, ami komoly botrányhoz vezetett. Montenegróban már a járvány megérkezésekor [kijelölték a koronavírussal foglalkozó kórházakat](#), amelyeket elegendő felszereléssel láttak el. Az egészségügyi dolgozók [15%-os bónuszban](#) részesültek.

A szigorú intézkedéseknek köszönhetően ezekben az országokban sikerült a lehetőségekhez képest hatékonyan megfékezni a járvány terjedését, és alacsony tartani a halálozások számát az első hullám során. Májusra mindhárom országban minimálisra csökkent a fertőzések száma. Ezen felbuzdulva fokozatosan feloldották az országok a távolságtartásra vonatkozó tilalmakat, és ennek nem maradtak el a negatív hatásai sem, hiszen a fertőzési számok a nyár folyamán ismét növekedésnek indultak.

2. táblázat.

Összes koronavírus fertőzés és halálos eset száma 2020. június 15-ig

	Összes igazoltan koronavírussal fertőzött	Halottak száma
Bosznia-Hercegovina	3039	164
Montenegró	326	9
Szerbia	12367	255

A táblázatban felhasznált adatok forrása: Worldometers.info

GAZDASÁGI HATÁSOK: SIKERÜLHET ÁTVÉSZELNI?

A járvány első hulláma komoly hatással volt mindhárom nyugat-balkáni ország gazdaságára. A járvány miatt a térség valamennyi országának húzóágazatai (Szerbiában az autóipar, Montenegróban a turizmus) komoly bevételkiesést szenvedtek el. A turizmus Montenegró GDP-jének több, mint 20%-át adja, míg a másik két országban is egyre inkább fellendülőben volt az ágazat ([Szerbiában](#) és [Boszniában is 12–15%-kal](#) bővült a beutazások és a vendégéjszakák száma az elmúlt években). Szerbiában a foglalkoztatáshoz és az exporthoz jelentősen hozzájáruló [autóiparban](#) jelentettek be átmeneti leállásokat, de más nagyobb vállalatok is sorra meglépték ugyanezt. A munkanélküliség által amúgy is sújtott térségben így a munkanélküliség ugrásszerű növekedésének megakadályozása elsődleges szempont volt.

A járvány miatt számos nagy cég átmenetileg leállította az üzemait és gyárait. Március közepén a [Fiat Chrysler Automobiles \(FCA\)](#) döntött a kragujevaci üzem működésének átmeneti szüneteltetéséről (Kínából már nem érkeztek alkatrészek).

A [Hisense Gorenje](#) is kéthetes európai leállást jelentett be március 20-án, ami a valjevói üzemre is vonatkozott. Az intézkedés végül [április 14-ig](#) tartott. Szerbiában a [Henkel](#) csak a lakosság ellátásához szükséges logisztikát tartotta fenn, a termelőüzemeit leállította. A szerbiai turizmusban is súlyos veszteségekkel számoltak, pedig az éppen növekvő tendenciát mutatott. A [2020. februári adatok](#) szerint 18,9%-kal nőtt a beutazó turisták száma 2019 februárjához képest, míg a vendégéjszakák száma 20,1%-kal. A [turizmus területén 220-250 millió euró bevételkiesést](#) vár 2020 első öt hónapjában a kereskedelmi miniszter, Rasim Ljajić.

Az előrejelzések többsége a 2020-as év gazdasági teljesítménye kapcsán fogalmazott meg negatív várakozásokat. Az [EBRD](#) szerint a járvány 2020-ban jelentős visszaesést fog okozni – különösen az év második felére –, de amennyiben a helyzet hónapokon belül rendeződik, 2021-ben komoly fellendülés lesz tapasztalható. Az [Erste Group](#) úgy számolt, hogy a szerb gazdaságban a harmadik negyedévben fog megjelenni a járvány hatása, és éves szinten 2,3%-ot zsugorodik a gazdaság. A következő évben viszont egy 4,7%-os meglódulást vártak. A [GDP-re vonatkozó negyedéves adatok](#) szerint 2020. második negyedévében a 2019. azonos időszakával összehasonlítva 6,4%-kal, 2020. első negyedévével összehasonlítva pedig 9,2%-kal esett vissza a GDP. Jellemzően az állami kiadásokon alapuló szektorok tudtak ebben az időszakban bővíteni, illetve az ICT szektor. Ugyanakkor a kereskedelem, az autóipar, a gyáripar 16,7%-kal esett vissza. A [Bécsi Nemzetközi Gazdasági Tanulmányok Intézete](#) (*Wiener Institut für Internationale Wirtschaftsvergleiche, WIIW*) szerint azonban mindössze 2%-kal fog csökkenni 2020-ban a szerb gazdaság, és 4,5%-kal bővíteni 2021-ben. Ennek hátterében jelentős szerepet játszhat a szerb kormány gazdasági mentőcsomagja, illetve a lezárás feloldását követő intenzív gazdasági tevékenység.

A szerb kormány március végén egy [5,1 milliárd eurós mentőcsomagot](#) jelentett be, ami az ország GDP-je 11%-ának felelt meg. Az intézkedés a munkaadók terheinek csökkentését és finanszírozási lehetőségeinek javítását (pl. a fizetések korlátozott mértékű átvállalása, járulékfizetési kötelezettségek átmeneti elengedése, hitelfizetési moratórium) szolgálta. A támogatások feltételül a munkavállalók megtartását határozták meg, így akarták elkerülni az elbocsátási hullámokat. [2020. második negyedévében](#) 2019. hasonló időszakához képest nőtt a foglalkoztatottak aránya, ugyanakkor az alkalmi munkából élők (pl. mezőgazdasági tevékenység) és a rövid határidejű szerződések keretében foglalkoztatottak aránya csökkent, ami jelzi, hogy ők voltak a leginkább kiszolgáltatva a járvány negatív gazdasági hatásainak. A szerb kormány emellett nagylegzetű infrastrukturális projektek folytatásával igyekezett mozgásban tartani a gazdaságot. A szerb államfő [három, jelentős mértékben állami tulajdonú cég támogatását](#) is bejelentette: az EPS energiaellátóét, a Telekom Srbijaét és az AirSerbia légitársaságét. A jövedelmi támogatás mellett egyszeri támogatást is biztosított a kormány (pl. a már korábban említett fejenkénti 100 euró), bár azok gazdasági hasznossága megkérdőjelezhető.

Belgrád helyzetén az is enyhített, hogy a válság ellenére megvalósultak korábban tervezett beruházások. Több német cég, így a [Continental](#), a [König Metal](#) és a [Vorwerk](#) is bővítette a kapacitásait, ami a jövőre nézve biztató jelnek tekinthető Szerbia és az ottani autóipar szempontjából. Az Európai Beruházási Bank (European Investment Bank, EIB) nyugat-balkáni területért felelős vezetője, Dubrovka Negre bejelentette, hogy az [EIB 400 millió euróval támogatná](#) a szerb kis- és közepes vállalkozói szektor likviditási gondjainak enyhítését. Emellett 200 millió euró várt még felhasználásra az egészségügyi szektorban.

Bosznia-Hercegovinában már az év elején érzékelhető volt a visszaesés a kínai gazdasági helyzet romlása miatt, ami elsősorban a nehéziparban érzékeltette a hatását. Aztán májusban az [ArcelorMittal Prijedor](#) vasércbánya jelentette be, hogy felfüggeszti a működését, és átmenetileg szabadságra küldi a dolgozóit. Áprilisban [5%-os visszaesést](#) jósoltak, és 3,5% körüli növekedést 2021-re. Ez a becslés érdemben azóta sem változott. Egy hónap alatt [21 ezren veszítették el a munkájukat](#). A válságot megelőző évben éppen a járvány által leginkább sújtott szektorok jártak hozzá a foglalkoztatáshoz: a kereskedelem, a gyártás, a vendéglátás, valamint a művészet és szórakoztatás. 2020. második negyedében 2019. hasonló időszakához képest [9,3%-kal csökkent](#) az ország GDP-je. A [turisták és a vendégéjszakák száma](#) 65,6, illetve 70,6%-kal csökkent a 2019 augusztusáig tartó időszakokkal összehasonlítva.

Ahogy azt a politikai vitákról szóló részben is kifejtettem, Bosznia a nemzetközi közösségtől – elsősorban az IMF-től – igényelt támogatást a járvány elleni védekezéshez, valamint a gazdasági károk enyhítéséhez. A [segély elosztása pártközi vita miatt hónapokat késett](#), ami súlyosan érintette a támogatásra szoruló vállalatokat és munkavállalókat. Az [entitások kormányainak intézkedései](#) – hasonlóan a térségbeli államok gyakorlatához – a munkaerőköltségek, az adó- és egyéb pénzügyi terhek csökkentésével, valamint a likviditási problémák enyhítésével igyekezett mozgásban tartani a gazdaságot és megakadályozni az elbocsátásokat. Ehhez a költségvetésből is átcsoportosítottak forrásokat (kb. 5,5 milliárd BAM-ot, ebből 500 millió BAM-ot a gazdasági helyreállítási alapra), de az intézkedések részletei kapcsán ismét komoly viták alakultak ki (pl. a szakszervezetek kifogásolták, hogy egyes munkatörvénykönyvi módosítások inkább segítették az elbocsátásokat, mintsem megakadályozták azokat), emiatt pedig a döntések jelentős része a katasztrófa helyzet végére született **meg**. A szerb entitásban is hasonló tartalmú döntések születtek, viszont a központosított igazgatási struktúra és a bevezetett rendkívüli állapot következtében gyorsabban sikerült meghozni a döntéseket. A gazdasági helyreállítási alapra 100 millió BAM-ot, a helyi közösségek és vállalatok támogatására pedig 50 millió BAM-ot irányoztak elő.

Montenegróban borítékolható volt, hogy a GDP 20, és a foglalkoztatás 15%-át adó turizmus járvány miatti visszaesése katasztrófális hatással lesz az ország helyzetére. 2020. második negyedében [20,2%-os visszaesés](#) következett be az előző év hasonló időszakához képest. A [WIIW](#) legutóbbi becslései szerint 9%-kal fog zsugorodni a montenegrói gazdaság idén, ugyanakkor a helyzet rendeződését követően nagyobb ütemű (5%) fellendülés várható.

A régióbeli határok – különösen a szerb határ – lezárása megakadályozta a legfontosabb vendégkör beutazását. A termelés, a vendéglátás és a turizmus visszaesésének következtében a második negyedévben 15%-kal csökkent a magánszféra fogyasztása, miközben az állami csak éppen, hogy bővült egy kicsit. A foglalkoztatási ráta is visszaesett 51,2%-ra (Q2 2019-es adat 56,9%). [Áprilisban a kormány döntést hozott a gazdasági mentőcsomagról](#), amelynek elemei nagymértékben hasonlítottak a szerb és a boszniai csomagokéhoz (pl. hitelmoratórium, adó- és járulékfizetési kötelezettségek átmeneti felfüggesztése, jövedelem-támogatások a munkaerő megtartása érdekében). Miközben ezen intézkedések elkerülhetetlenek voltak, azok előreláthatólag még kezelhetetlenebbé teszik majd az államadósság mértékét, ami már 2019-ben elérte a 80%-ot.

A fentieket összegezve megállapítható, hogy a gazdasági intézkedéscsomagok leginkább Szerbiában tudták ellensúlyozni a járvány negatív hatásait. Ennek azonban az állami kiadások extrém megemelése volt a feltétele, ami hosszabb távon nem fenntartható. Montenegróban a gazdaság egyoldalú függése a turizmustól nehéz helyzetbe hozta a kormányt, amelynek korlátozott lehetősége volt a gazdasági visszaesés kompenzálására, ráadásul kiemelkedően magas államadóssággal együtt kellett nekivágnia a válságkezelésnek. Az ország számára azonban gyors gazdasági növekedést eredményezhet az utazási korlátozások megszűnése és a turizmus ismételt fellendülése.

A JÁRVÁNY BELPOLITIKAI HELYZETRE GYAKOROLT HATÁSA

A járvány politikai hatásai közel sem alakultak egységesen az egyes országokban. Talán az egyetlen kivétel, hogy a járvány hatására valamennyi kormány igyekezett koncentrálni az intézkedések meghozatalához szükséges jogköröket. Ahol erre nem került sor vagy nem volt lehetőség, ott a politikai viták a hatékony védekezés akadályává váltak. A térségre széles körben jellemző korrupció a védekezés elleni intézkedések során is megmutatkozott, ami szintén hozzájárult a társadalmi elégedetlenség növekedéséhez, ahogyan egy-egy rosszul kivitelezett szigorítás is. Mivel valamennyi országban parlamenti és/vagy önkormányzati választásokat tartottak 2020-ban, ezért a választók azonnal lehetőséget is kaptak nemtetszésük kifejezésére.

BOSZNIA-HERCEGOVINA

Bosznia-Hercegovinába [egy több mint egy éves kormányalakítási huzavona](#) végén ért el a járvány, ami jelentősen átírta a politikai napirendet. A háromtagú Államelnökség március 16-án szólította fel a Miniszterek Tanácsát és az entitások kormányait, hogy tegyenek lépéseket a katasztrófahelyzet kihirdetésére.

A [Miniszterek Tanácsa](#) március 17-én jelentette be azt. A boszniai Szerb Köztársaság már ezt megelőzően lépéseket tett ebbe az irányba, de a kormány [rendkívüli jogrendet is be akart vezetni](#). Utóbbit azonban az ellenzéki szerb, valamint a bosnyák képviselők ellenezték. Az előbbiektől tartottak, hogy az csak lehetőséget teremtene a kormányzó Független Szociáldemokraták Szövetségének (*Savez nezavisnih socijaldemokrata*, SNSD) a parlament kiiktatására, míg a bosnyák pártok hiányolták a garanciákat arra, hogy egyrészt nem fogják akadályozni az entitások közti mozgást, a (háború alatt elmenekült) bosnyák hazatérőknek is gondját viselik, illetve nem akadályozzák a két entitás között a védelemhez és az ellátások biztosításához szükséges forgalmat. A rendkívüli jogrend bevezetésére végül április elején került sor.

A Föderáción belül a kantoni szintű intézkedések koordinátlansága vezetett politikai konfliktushoz: a [10. kanton vezetése el akarta zárni a területét](#) a többi adminisztratív egységtől március 22-én, mivel akkor még ott nem volt fertőzés. A horvát többségű kanton lépését azonnal elszakadási törekvésként és az ország alkotmányos berendezkedése elleni támadásként interpretálta a bosnyák politikai elit. A kijárási tilalom feloldása és a nemzetközi közlekedés fokozatos engedélyezése kapcsán a koordináció hiánya okozott nézetellentétet: a Föderáció az RS-sel ellentétben hamarabb kezdte feloldani a korlátozásokat, ami a szerb politikusok kritikáját vonta maga után.

Mindezek nyomán féltő volt, hogy a nacionalista retorika tovább fog erősödni az országban, ahol már amúgy is feszült állapot uralkodott egyrészt a [migrációs nyomás növekedése](#), másrészt a [több mint egy évig tartó kormányalakítási folyamata](#) miatt.

A nemzetközi segélyek elosztása körüli pártközi vitákról is megjelentek hírek. A meghatározó horvát párt, a Bosznia-Hercegovinai Horvát Demokratikus Közösség (*Hrvatska demokratska zajednica Bosne i Hercegovine*, HDZ BiH) vezetője, [Dragan Čović](#) szerint a bosnyák kormánypárt, a Demokratikus Cselekvésért Párt (*Stranka demokratske akcije*, SDA) félrevezette a közvéleményt akkor, amikor azzal vádolta őket, hogy plusz követelések miatt nem írták alá a Nemzetközi Valutaalappal kötendő megállapodásról szóló beleegyező levelet. A szerb SNSD vezetője, [Milorad Dodik](#) szerint, aki egyben a háromtagú elnökség szerb tagja, jobb lett volna, ha külső beavatkozás nélkül sikerül megoldaniuk a helyzetet. A szerb entitás a teljes 330 millió eurós kölcsönkeret 38%-át kapta meg. Dodik úgy vélte, hogy jó munkát végeztek az állami szintű koordinációs csoport felállításával. A [Föderációnak](#) szánt forrás felét a kantonok kapták meg, míg a fele a föderációnál marad. Brčko körzet egy százalékhoz jutott, amelyet a két entitás adott össze. Az IMF át is utalta a Központi Banknak az összeget, viszont a felhasználás késlekedett, mivel vita támadt a Miniszterek Tanácsának horvát és bosnyák tagja között, akik [nem szavazták meg a felhasználási tervet](#). Végül erre [csak június elején](#) került sor. Hasonlóan vitát váltott ki az is, hogy az egy-egy országtól érkező támogatásokból, védőeszköz-adományból miként részesülhetnek az egyes közösségek az országban.

A kezdetben erősödő feszültség ellenére a járványügyi helyzet élesedésével a felek is visszafogták nacionalista retorikájukat. Még Dodik retorikája is finomodott az RS kiválását illetően: februárban az Alkotmánybíróság nemzetközi tagjai körül kialakult vita nyomán megint előkerült az államból való kiválás ügye, de április végén már csak a szerb entitás jogköreinek bővítéséről beszélt.

A járványügyi helyzet kezelése azonban rámutatott az állam és a politikai elit hiányosságaira és gyengeségeire. A folyamatos korrupciós botrányoknak, amelyek nem kerültek el a járványkezelést sem, illetve a járványügyi helyzet gyenge kezelésének látható hatása lett végül a [2020. novemberi önkormányzati választásokon](#): egyrészt a szokásosnál is alacsonyabb volt a részvétel, másrészt számos meghatározó városban (Szarajevóban és Banja Lukában) ellenzéki jelölt került ki győztesen.

MONTENEGRÓ

Montenegróban ezzel szemben nem vezettek be hivatalosan szükségállapotot. A parlament leköszönő elnöke, Ivan Brajović és az akkor még ellenzéki Demokratikus Front (*Demokratski front*, DF) képviselői ezért is [kérdőjelezték meg](#) a védőintézkedések döntéshozatali menetét. A parlament munkájának szüneteltetéséről március 13-án döntött a járványügyi lépéseket koordináló nemzeti testület. Az üléseket arra hivatkozva tiltották be, hogy nem lehet összejöveteleket tartani. Az ellenzék mozgástere a járvány idején azonban korlátozott maradt, hiszen a mozgásszabadságot [korlátozó intézkedéseket a lakosság 92%-a támogatta](#). Vihart leginkább a karanténba helyezettek adatainak nyilvánosságra hozatala okozott.

A kormányzó Szocialisták Demokratikus Pártja (*Demokratska partija socijalista Crne Gore*, DPS) ugyanakkor nem tudták a maguk javára fordítani a járvány elleni védekezést. A gazdaság visszaesése és a kormány körüli korrupciós botrányok miatt a DPS népszerűsége gyengülőben volt. Továbbá Montenegróban az év első két hónapja a [vallásszabadságról szóló törvény](#) körüli vitától és az az ellen tiltakozó tüntetésektől volt hangos. A vita egyik központi eleme a Szerb Ortodox Egyház tulajdoni viszonyainak igazolása volt. A kormányt váratlanul érte, hogy milyen komoly társadalmi reakciót eredményezett a törvény elfogadása és hatályba lépése. A járvány megérkezése egy időre ugyan elterelte a figyelmet a kérdésről, és a tömegrendezvények betiltása miatt a tüntetések is abbamaradtak, a járványügyi intézkedések egy idő után újabb konfrontációhoz vezettek a Szerb Ortodox Egyházzal (pl. vallási események megtartása miatt letartóztattak papokat és egyházi személyeket). Mindez növekvő feszültséget okozott, ami különösen a szigorítások visszavonását követően a kormánnyal szembeni ellenszenv további erősödéséhez vezetett, aminek következtében az [augusztus végi parlamenti választásokon minimális többséget tudtak szerezni az ellenzéki pártok](#), és hatalomváltásra is sor kerülhetett.

SZERBIA

Aleksandar Vučić szerb államfő – a parlament elnökével és a miniszterelnökkel közösen hozott döntésnek megfelelően – 2020. március 15-én [jelentette be a rendkívüli állapotot](#). Erre alapesetben a parlament lett volna jogosult az [alkotmány értelmében](#), és csak annak hiányában vált volna jogosulttá az államfő, a miniszterelnök és a parlament elnöke. Emiatt is [vonták kétségbe](#) a döntés alkotmányos jellegét. A fő kérdés az volt, hogy miért nem lehetett összehívni a parlamentet a döntés meghozatalára, és hogy ennek okairól miért nem adtak tájékoztatást. A parlament [április 28-án](#) védőintézkedések mellett újra ülészni kezdett, és visszamenőleg [megerősítette a rendkívüli állapot bevezetését és más, a járvány elleni fellépés miatt hozott intézkedéseket](#). Május 6-án a rendkívüli állapot megszüntetését is megszavazták.

Szerbiát a járvány éppen az április 26-ra tervezett parlamenti és helyhatósági választások előtt érte el, de a pártok között egyetértés volt a tekintetben, hogy a vírus megfékezése érdekében korlátozásokat kell bevezetni, be kell szüntetni a kampánytevékenységeket és el kell halasztani a választásokat is. Így látszólag levegőhöz juthatott a választások bojkottjára készülő ellenzéki pártok és a kormánypártok közti [dialógus](#), nagyobb áttörés azonban nem volt várható. A fertőzésveszély gyengülésekor a szerb államfő június 21-re tette a választások napját. Egyes [vélemények szerint](#) az államfő járvány elleni szigorú intézkedései megtépták a Szerb Progresszív Párt (*Srpska napredna stranka*, SNS) támogatottságát, emiatt akarhatta az államfő minél hamarabb megtartani a választásokat. Valószínűbbnek tűnik azonban az, hogy a köztársasági elnök a járvány kezelésével járó népszerűségnövekedést akarta kihasználni: a védekezés során az államfő és a kormány tagjai élhettek a sajtó előtti nyilvánosság adta lehetőségekkel, ami kampányidőszakon kívüli kampányra adott lehetőséget. Ezzel szemben az ellenzék azon vádak hártására kényszerült, amelyek szerint elégtelen módon járultak hozzá a járvány elleni védekezéshez (pl. a fizetésükből való donációt kérte számon az államfő). Ráadásul a járvány első hulláma során még kevésbé voltak érezhetőek a negatív szociális és gazdasági hatások, ami az SNS szempontjából szintén a választások mihamarabbi megtartását indokolta. A gazdasági mentőcsomag részeként a kormány valamennyi 18 éven felüli lakosnak [100 euró egyszeri támogatást](#), illetve valamennyi nyugdíjasnak 4000 szerb dinár segílyt nyújtott, ami szintén a támogatói tábort növelhette.

Ugyanakkor a kijárási tilalom és az intézkedések szigorodásával párhuzamosan egyre több kritika is érte a kormányt és az államfőt. Bizonyos kritikák egyes intézkedések jogi megalapozottságát hiányolták (pl. a mobilok helyének meghatározására csak bíróság adhat felhatalmazást), másik részük pedig azt kifogásolta, hogy a járvánnyal kapcsolatos információáramlást is központi ellenőrzés alá vonta a kormány március 28-án. Erre hivatkozva, valamint az Újvidéki Klinikai Központ bejelentése alapján a szerb rendőrség [őrizetbe vett egy újságírónt](#), aki a központ rossz állapotáról és a szükséges védőeszközök hiányáról közölt cikket. Az esetet az [ellenzéki pártok](#), az [EBESZ](#) médiaszabadságért felelős képviselője, Harlem

Desire és az Európa Tanács is elítélte. Az eset nyomán Ana Brnabić kormányfő jelezte, hogy nem ez volt a rendelet célja, és hogy azt [vissza is vonták](#), amit a nemzetközi szervezetek is üdvözöltek. Az ellenzéki Szabadság és Igazság Pártjának (*Stranka slobode i pravde*, SSP) vezetője, Dragan Đilas ugyanakkor bejelentette, hogy az emberi jogok megsértésének megakadályozása céljából egy [ügyvédekből álló csapatot](#) hoz létre, bár ennek látványos eredménye nem lett.

Még [szélesebb körű elégedetlenség](#) bontakozott ki az egyre szigorúbb kijárási tilalom miatt, ami aztán politikai színezetet is öltött. A „Ne da(vi)mo Beograd” („Ne hagyj, hogy Belgrád megfulladjon”) mozgalom a diktatúra elleni zajkeltésre szólított fel, amire aztán a kormánypárt támogatói is reagáltak. Az utóbbiak a „Đilas tolvaj!” üzenetet tűzték a zászlajukra, ami a többi ellenzéki pártot is mobilizálta. A feszültség hamar erőszakos incidensekbe csapott át. Az ellenzéki Dveri párt vezetője, Boško Obradović és támogatói verekedésbe keveredtek az egészségügyi miniszterrel, ami után a képviselőket el is távolították a parlamentből. Az elzárt képviselők éhségsztrájkba kezdtek. Ezzel párhuzamosan az [utcai tüntetések](#) is erősödtek.

A kormányellenes megmozdulások azonban továbbra sem voltak képesek egy egységes ellenzéki frontot létrehozni. Az ellenzéki pártok többsége kitartott a választások bojkottja mellett, ami lényegében látszatversennyé alakította a június 21-i voksolást. A választások az SNS mindent elsöprő győzelmével zárultak, aminek következtében megszűnt létezni a parlamenti ellenzék.

NEMZETKÖZI PARTNEREK KÖZTI ÚJABB VERSENY

Az elmaradott egészségügyi szektorral és korlátozott forrásokkal rendelkező országok mind nemzetközi partnereikhez fordultak támogatásért a járvány elleni küzdelemben. Ennek következtében a Nyugat-Balkánon folyó nemzetközi rivalizálás egy újabb területtel bővült, amire különösen Szerbia igyekezett rájátszani. Szerbia külpolitikáját korábban is hintapolitika jellemezte, amelynek elsődleges célja, hogy mind a nyugati, mind a keleti partnerségeiből a lehető legtöbb előnyhöz jusson. A járvány elleni küzdelemhez kért nemzetközi támogatás tekintetében ez különösen látványosan jelent meg. A szerb [államfő még március közepén találkozott a belgrádi kínai nagykövettel](#), Chen Boval, aki megígérte, hogy Kína támogatni fogja Szerbiát a járvány elleni küzdelemben. Vučić hangsúlyozta, hogy nem pénzre, hanem tudásra, szakemberekre és eszközökre van elsősorban szükségük. A kínai segítség elismerésére a média számára is rendkívül látványos gesztusokat tett (a kínai zászló megcsókolása). A [kínai doktorok érkezését](#) is nagy médiafigyelem követte, és plakátkampánnyal mondtak köszönetet. A szükséges védőintézkedésekről a kormány kínai szakértőkkel konzultált, emellett Kína olyan eszközökkel is segítette a védelmet, mint pl. [maszkokat gyártó gépek](#), vagy két tesztelő eszközökkel ellátott [laboratórium biztosítása](#). Kínai cégek részéről is érkezett segítség: a [China Railway International](#) többek között hőérzékelő kamerákkal,

maszkokkal és a munkatársaktól gyűjtött pénzadománnyal járult hozzá a felkészüléshez. A többi vizsgált országhoz is eljutott a kínai támogatás, de közel sem kapott olyan kiemelt médiafigyelmet, mint amit Belgrád tanúsított. Ráadásul a kínai támogatás sokszor kereskedelmi alapon történt, vagyis a szerb kormány fizetett a kínai eszközökért.

Mindeközben Aleksandar Vučić államfő az [európai szolidaritást egy tündérmeséhez hasonlította](#). Az EU a térség elsősorú partnereként kiemelt figyelmet kapott, így az EU-ból beszerezhető védőeszközök kezdeti exporttilalma hidegzuhanyként érte a térséget, és különösen Szerbia részéről váltott ki kritikát. Az Európai Bizottság azonban rövid időn belül reagált a helyzetre, és az Előcsatlakozási Támogatási Eszközön belüli átcsoportosítással [38 millió eurónyi azonnali támogatást](#) biztosított a nyugat-balkáni országok egészségügyi szektorainak támogatására, és a szükséges védőeszközök beszerzésére, majd további 373 millió eurót irányzott elő annak szociális és gazdasági hatásainak mérséklésére. Emellett az EU döntött arról, hogy bevonja a térség országait a közös uniós közbeszerzési megállapodásba, illetve az EU polgári védelmi mechanizmusába. Az azonnali támogatásból Bosznia-Hercegovina 7, Szerbia 15, Montenegró pedig 3 millió euró összegben részesült. Ezek a források fedezték számos Kínából és máshonnan érkező egészségügyi eszköz beszerzésének és szállításának költségét. A gazdasági és szociális károk enyhítése érdekében az IPA-forrásokat átcsoportosították. Szerbia 78,4 millió, Bosznia-Hercegovina 73,5, Montenegró pedig 50 millió euróban részesül. A régió belüli alapvető ellátás biztosítása érdekében a Regionális Együttműködési Tanács (*Regional Cooperation Council, RCC*) az EU-val közösen kezdeményezte a [zöld folyosók](#) (*green lanes*) létrehozását, ami megkönnyíti az egészségügyi eszközök, az alapvető javak és szolgáltatások áramlását. Ennek megvalósítását támogatták a régió államai, ahogyan annak érdekében is közösen léptek fel, hogy az EU terjessze ki a fentebb említett mechanizmusokat a térségre. A [térség parlamenti elnökei](#) pedig közös kéréssel fordultak március 26-án az uniós intézmények vezetőihez annak érdekében, hogy a Nyugat-Balkán részesévé válhasson az egészségügyi közbeszerzéseknek és kikerüljön az exporttilalmak alól.

Az első hullám kezelésének támogatásából Moszkva sem maradhatott ki. Április elején a szerb államfő az orosz elnökkel, Vlagyimir Putyinnal egyeztetett, aki közölte, hogy [Moszkva szolidaritására és támogatására](#) is számíthatnak a szerbek. [Orosz egészségügyi csapatok](#) bevonásával tették használhatóvá a nem koronavírusos, de sürgős egészségügyi problémákkal orvoshoz forduló betegeket ellátó intézményeket, és ezek a csapatok közreműködtek a betegek ellátásában is. Hasonló támogatást kapott a boszniai RS is, míg a FBiH területén nem látták őket szívesen.

Így a térségre amúgy is jellemző nemzetközi szereplők közötti versengés egy újabb területtel bővült, de érdemben nem alakította át a nyugat-balkáni országok nemzetközi kapcsolatait és külpolitikai törekvéseit.

KITEKINTÉS

Európa más részeihez hasonlóan a Nyugat-Balkánon is új lendületet vett a járvány a nyári időszakban, amely előreláthatólag még 2021 első felében is érezteti majd a hatását. Az országok a tavaszi teljes lezárást igyekeznek mindenképp elkerülni, hogy a gazdasági visszaesést minimalizálni lehessen, és hogy ne kelljen újabb és újabb gazdasági mentőcsomagokról döntést hozni. 2020-ban a legtöbben a tavaszi intézkedések folytatásáról és kiegészítéséről döntöttek, ugyanakkor a forrásaik igencsak végesek, illetve a nemzetközi pénzügyi szervezetek – elsősorban az IMF – is elvárják, hogy igyekezzenek megőrizni a költségvetési fegyelmet, és kezelhető szinten tartani az államadóságaikat. Szerbia esetében a GDP 60%-a jelenti a felső határt, miközben Montenegrót már a járvány előtt is figyelmeztették az államadosság túlzott mértéke miatt. Mindezek tükrében a járvány elhúzódása fenntarthatatlanná tenné az eddig alkalmazott válságkezelési modellt, ami elsősorban Szerbiában volt képes érdemi eredményeket felmutatni.

Montenegró és Bosznia-Hercegovina esetében a kormányok válságkezelési törekvései – különböző okokból kifolyólag – nem voltak képesek ellensúlyozni a járvány negatív hatásait, így tovább erősödhetett az amúgy is meglévő társadalmi elégedetlenség, ami pedig hozzájárult az ellenzék pozícióinak javulásához, ami Montenegróban – a parlamenti választások időzítése miatt – a [kormány leváltásához](#) is vezetett.

A járványügyi helyzet kezelésében nyújtott nemzetközi támogatások iránti komoly igény is egyfajta nemzetközi versenyt eredményezett a régióban, bár erre elsősorban a szerb államfő játszott rá. Kína az „egészségügyi selyemút” kezdeményezésével első ránézésre újabb területen vált a Nyugat kihívójává. Mindazonáltal valódi segélyben elsősorban az EU részesítette a térséget, emellett pedig a Nyugat-Balkán elsődleges gazdasági partnereként az alapvető ellátási csatornákat is biztosították a térségbeli kormányokkal való megerősített koordináció által.